

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ЧЕРНЯК Є.В. - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-3524-3024

УДК 342.7-053.2:341.645:342.565.2

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.62>

У статті розглянуто конституційно-правові засади забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні в контексті таких тенденцій розвитку правового регулювання, як пріоритет прав людини, європеїзація правової системи України (європейська інтеграція), посилення ролі судової практики та адаптації правової системи до умов війни. Особливу увагу приділено тлумаченню та застосуванню принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в рамках національної правової системи. Проаналізовано судову практику України з позиції формування обґрунтованих підходів до застосування принципу забезпечення найкращих інтересів дитини та їх трансформації з теоретичних конструкцій у практичні.

Підходи держав Європейського Союзу до тлумачення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини продемонстровано на прикладі справ: *Kurian v. The Czech Republic i M.P. and Others v. Greece*, рішення з яких було ухвалено Європейським судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у 2025 р. На основі аналізу цих рішень ЄСПЛ висвітлено особливості національного законодавства щодо матеріального і процесуального змісту принципу забезпечення найкращого інтересу дитини таких держав, як Чеська Республіка і Греція, а також практику його застосування.

За результатами дослідження зроблено висновок, що у 2025 році ЄСПЛ продовжив розвивати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, трансформуючи його у процесуально обґрунтований стандарт, який вимагає від національних судів не лише фор-

мального посилання на цей принцип, але й здійснення повного, обґрунтованого та індивідуалізованого аналізу фактичних обставин конкретної справи, з обов'язковим урахуванням думки дитини. Для України – як держави, в якій у 2026 р. продовжує діяти режим воєнного стану, зазначена практика ЄСПЛ є важливою, оскільки розвиває стандарти, обов'язкові для національних судів, а також підсилює тенденції у дотриманні таких обов'язкових вимог, як врахування думки дитини і належна мотивація судового рішення.

Ключові слова: забезпечення найкращих інтересів дитини, права дітей, конституційне судочинство, конституційне право, Україна, Європейський суд з прав людини, захист дитини, захист прав людини.

Постановка проблеми

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини у конституційно-правовому вимірі та оцінити вплив практики ЄСПЛ на формування національних стандартів його забезпечення в Україні. Для досягнення мети передбачається: а) окреслити, яким чином конституційний принцип забезпечення найкращих інтересів дитини інтерпретується та застосовується у практиці Конституційного Суду України (далі – КСУ); б) з'ясувати особливості національного та європейського (на прикладі практики ЄСПЛ) підходів до застосування принципу забезпечення найкращих інтересів дитини; в) розширити межі розуміння сучасної на-

ціональної доктрини забезпечення найкращих інтересів дитини.

Стан дослідження проблеми

Теоретико-практичні питання правового захисту прав дитини перебувають у фазі активного розвитку в українській правничій науці. Вони досліджуються у наукових працях, присвячених загальнотеоретичному осмисленню конституційних прав дитини, конституційно-правовим механізмам захисту прав дитини, правам дитини в умовах збройного конфлікту та війни, а також ролі судів та органів конституційної юстиції у забезпеченні прав людини.

Проблематика прав дитини знайшла відображення у працях українських учених, зокрема, О. Кудрявцевої щодо конституційно-правових основ захисту прав дітей в Україні, М. Антонович щодо міжнародно-правових механізмів захисту дітей, у тому числі по критеріям їх віднесення до групи вразливих категорій, М. Гнатовського і О. Поєдинок – у контексті застосування міжнародних стандартів захисту прав дитини, Н. Крестовської – у межах ювенального права, І. Діковської і Ю. Черняк – щодо визначення юрисдикції та особливостей розгляду міжнародних приватних спорів стосовно дитини, у тому числі тих, які виникають під час збройних конфліктів і війни. Теоретичні засади прав людини, що поширюються на права дитини, розроблялись Н. Оніщенко, Ю. Шемшученком, В. Репецьким та іншими вченими. У міжнародній доктрині значна увага приділяється стандартам захисту прав дитини у збройних конфліктах, а також ролі судових інституцій, зокрема ЄСПЛ.

Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом в Україні, як і зі збройними конфліктами в глобальному вимірі, вимагають подальшого дослідження питань захисту прав дитини і, зокрема, розвитку принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах як мирного, так і воєнного часу.

З часу початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України було проведено декілька круглих столів і конференцій, присвячених захисту прав дітей в умовах військової агресії, на яких актуальні аспекти досліджуваної у

статті проблеми висвітлювалися представниками наукової спільноти з позицій багатогалузевого підходу [1].

Важливим джерелом формування правової доктрини України є діяльність наукових установ, зокрема Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, який бере участь у розробці концепцій розвитку законодавства, що підтверджує запит на системний науковий підхід до правотворення [2].

З цих позицій комплексний аналіз ролі КСУ, судів України, ЄСПЛ у забезпеченні прав дитини, особливо в умовах збройного конфлікту та війни, вивчення європейського досвіду дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини у правозастосовчій практиці, необхідність системного наукового підходу до правотворення відповідають запитам, які є актуальними для правової науки сьогодення, і потребують подальших наукових розвідок і напрацьованих рішень.

Виклад основного матеріалу

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні має комплексне нормативне закріплення, що поєднує міжнародно-правові зобов'язання, конституційні положення та галузеве законодавство держави. Його правова природа визначається як фундаментальна засадничка ідея, яка повинна враховуватися при прийнятті будь-яких рішень, що стосуються дітей.

Базовим міжнародним джерелом є Конвенція про права дитини, прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. і ратифікована Україною 27 лютого 1991 р. [3]. Відповідно до ст. 3 Конвенції в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага повинна приділятися забезпеченню їхніх найкращих інтересів. Ця норма має пряму дію в національній правовій системі України та є складовою частиною її національного законодавства.

На конституційному рівні принцип забезпечення найкращих інтересів дитини прямо не сформульований як окрема норма, однак він непрямо (*імпліцитно*) слідує із змісту положень Конституції України [4]. Зокрема, ст. 3 Конституції України встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю, що поширюється і на дітей як особливу вразливу категорію. Крім того, ст. 51 закріплює обов'язок держави щодо охорони дитинства, а ст. 52 гарантує рівність прав дітей незалежно від походження та обставин їх народження.

Нормативне закріплення принцип забезпечення найкращих інтересів дитини отримав у галузевому законодавстві України. Зокрема, Сімейний кодекс України прямо передбачає, що при вирішенні будь-яких питань щодо дитини суди та інші органи повинні виходити з її найкращих інтересів (наприклад, статті 7, 141, 161) [5]. Аналогічні положення містяться у Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III, який визначає забезпечення найкращих інтересів дитини як один із ключових принципів державної політики у цій сфері, а також положеннями якого визначено зміст поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини» [6]. Забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити (ст. 1). У 2024 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки та затверджено операційний план заходів на 2024-2026 роки з її реалізації [7]. Згідно Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні визначено ключовим завданням державної політики, що має важливе значення для збереження та розвитку людського капіталу України, набуття членства в ЄС та передбачає реформування системи до-

гляду та підтримки дітей для забезпечення найкращих інтересів кожної дитини.

Нормативне закріплення принципу найкращих інтересів дитини в Україні має багаторівневий характер і відповідає міжнародним стандартам, реалізуючись в національній правовій системі через інтеграцію міжнародно-правових норм, які відповідно до ст. 9 Конституції України є її складовою [4]. У контексті європейської інтеграції значення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини істотно зростає. Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати своє законодавство та правозастосовну практику зі стандартами Європейського Союзу (далі – ЄС) та Ради Європи. Зокрема, Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове наближення українського законодавства до *acquis* ЄС, у тому числі у сфері прав людини та захисту вразливих груп (ст. 133). Водночас ключовим викликом є не стільки формальне закріплення цього принципу, скільки його ефективна імплементація у практику конституційного та загального судочинства відповідно до європейських підходів. В умовах триваючого в Україні режиму воєнного стану судової практика стає мірилом трансформації доктрини найкращого інтересу дитини з теоретичної конструкції у практичну площину.

Ключовою для формування змісту конституційних норм, що визначають стандарти державних обов'язків щодо захисту дітей, є юриспруденція КСУ. Широко використовуваною у практиці КСУ є категорія «інтереси людини», імпліцитно складовою якої є дефініція «інтереси дитини», на відміну від формулювання «забезпечення найкращих інтересів дитини». Підтвердженням є імпліцитне застосування КСУ принципу найкращих інтересів дитини через категорію максимально можливого врахування інтересів дитини у сімейних правовідносинах. Це підтверджується позиціями КСУ про необхідність посиленої уваги держави до особливо вразливих категорій осіб (абз. 1 п. 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 01 червня 2016 № 2-рп/2016, абз. 1 п. 2.5 мотивувальної частини Рішення КСУ від 29 жовтня 2024 р. № 1-р/2024) [8; 9], у тому числі через опосередковане обґрунтування

конституційного обов'язку держави щодо забезпечення прав і інтересів дітей (абз. 5 підп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018) [10].

Так, Рішення КСУ від 01 червня 2016 р. було ухвалено за наслідками розгляду справи про конституційність положень третього речення ч. 1 ст. 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III, якими було передбачено, що особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною, госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна. Автор клопотання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, вважав, що це положення є неконституційним в тій мірі, в якій воно дозволяло госпіталізацію особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна без судового рішення, прийнятого за результатами перевірки обґрунтованості та необхідності такої госпіталізації в примусовому порядку. Фактично оскаржуваними положеннями закону дозволялась госпіталізація недієздатної особи до психіатричного закладу за згодою опікуна без судового рішення [8]. Визнаючи такі законодавчі положення неконституційними, КСУ виходив з того, що госпіталізація до психіатричного закладу є фактичним позбавленням особи її свободи (п. 2.3 мотивувальної частини Рішення); будь-яке обмеження права на свободу повинно відповідати критеріям: а) легітимної мети; б) необхідності; в) пропорційності (п. 2.5). Обов'язковою гарантією дотримання прав людини має бути судовий контроль (абз. 11 п. 2.3). КСУ наголосив, що держава не лише повинна утримуватись від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, а й створювати ефективні механізми захисту прав людини, особливо для вразливих осіб (п. 4.5).

Незважаючи на те, що справа не стосувалась дітей напряму, сформульовані при її розгляді юридичні позиції КСУ підтверджують, що винесене Рішення має системне значення, оскільки діти також є вразливою категорією, їх права не можуть обмежувати-

ся без належної правової процедури і судового контролю, принципи пропорційності та позитивних обов'язків держави лежать в основі забезпечення найкращих інтересів дитини.

Отже, Рішення КСУ від 01 червня 2016 р. сформувало фундаментальний підхід, відповідно до якого будь-яке втручання у права вразливих осіб повинно супроводжуватися ефективними процесуальними гарантіями, насамперед судовим контролем, що має ключове значення і для забезпечення найкращих інтересів дитини.

Рішення КСУ від 29 жовтня 2024 р. сформувало важливу правову позицію щодо необхідності забезпечення реального змісту соціальних прав, підкресливши пріоритет людської гідності, позитивних обов'язків держави та ефективності правового регулювання, що має ключове значення для гарантування найкращих інтересів дитини [9]. Рішення було ухвалене за конституційним поданням Верховного Суду та стосувалось перевірки конституційності положень ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу України, якими визначався критерій потреби одного з подружжя у матеріальній допомозі, а саме потреба ним матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечували йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. КСУ визнав оспорюване положення неконституційним на тій підставі, що воно а) не забезпечувало реального механізму отримання утримання одним із подружжя (абз. 14 п. 2.5); б) звужувало зміст соціальних прав особи (п. 2.4); в) не відповідало конституційним принципам соціальної держави (п.п. 2.4, 2.5). КСУ наголосив, що будь-яке правове регулювання соціальних відносин повинно оцінюватись крізь призму гідності особи (абз. 1 п. 2.2, п. 2.6), а створення ефективної системи соціального захисту, забезпечення її реального функціонування та гарантування мінімального соціального захисту особи і сім'ї мають розглядатися у контексті позитивного обов'язку держави по їх реалізації (абз. 4, 5 п.2.6).

Отже, Рішення КСУ від 29 жовтня 2024 р. також напряму не стосувалось прав дітей, але висловлені в ньому юридичні позиції є

фундаментальними, оскільки в них підтверджено пріоритет соціального захисту сім'ї, підкреслено обов'язок держави забезпечувати належні умови життя людини та захист вразливих груп населення, що узгоджується з принципом забезпечення найкращих інтересів дитини.

Юридичні позиції, сформульовані КСУ у Рішення від 22 травня 2018 р., також є релевантними до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини [10]. У Рішенні було підтверджено обов'язок держави забезпечувати достатній життєвий рівень сім'ї, підкреслено значення соціальних гарантій для вразливих категорій і сформульовано позицію, згідно якої будь-які зміни соціального законодавства мають враховувати сутність конституційних прав людини.

Окрім тлумачення конституційних норм, норм галузевого законодавства і застосування міжнародних стандартів в практиці КСУ важливою для формування меж розуміння змісту принципу забезпечення найкращих інтересів дитини є практика національних судів України, зокрема Верховного Суду. Її аналіз дозволяє дійти висновку про певну варіативність правозастосування у справах, які стосуються спірних правовідносин за участю дітей.

По-перше, це мультиаспектність застосування категорії «забезпечення найкращих інтересів дитини» – і як права, і як принципу, і як правил процедури, які засновані на оцінці усіх елементів, що відображають інтереси дитини за конкретних обставин справи [11].

По-друге, це тенденція до вирішення спірних правовідносин за участю дитини із застосуванням методології судового аналізу, при якій легітимна мета – забезпечення найкращих інтересів дитини, зобов'язує суди визначати релевантні чинники (критерії), оцінюючи кожен із них окремо, здійснюючи балансування між ними, і обґрунтовуючи, чому конкретне рішення відповідає інтересам дитини.

На практиці ця методологія дозволяє запобігати абстрактному чи декларативному сприйняттю принципу найкращого забезпечення інтересів дитини. Як зазначено у Постанові Верховного Суду від 04 серпня

2021 року у справі 654/4307/19 при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини з метою прийняття рішення про застосування тієї чи іншої конкретної міри належить діяти в наступному порядку: 1) з урахуванням конкретних обставин справи слід визначити, в чому полягають відповідні елементи оцінки найкращих інтересів, наповнити їх конкретним змістом і визначити значимість кожного з них у співвідношенні з іншими; 2) з цією метою необхідно слідувати правилам, що забезпечують юридичні гарантії та належну реалізацію цього права. ...Підлягають врахуванню наступні *базові* (вид. авт.) елементи: (а) погляди дитини, (б) індивідуальність дитини, (в) збереження сімейного оточення і підтримання відносин, (г) піклування, захист і безпека дитини, (ґ) вразливе положення, (д) право дитини на здоров'я, (е) право дитини на освіту [11].

Судова практика постійно розвивається – крім перерахованих вище обставин, врахуванню підлягають: (а) погляди дитини; (б) індивідуальність дитини; (в) збереження сімейного оточення і підтримання відносин; (г) піклування; захист і безпека дитини; (ґ) вразливе положення; (д) право дитини на здоров'я; (е) право дитини на освіту [12, п. 81]. Крім того, потрібно брати до уваги: (1) спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину особисто; (2) стосунки між дитиною і батьками в минулому; (3) бажання батьків бути опікунами; (4) збереження стабільності в оточенні дитини, йдеться про місце проживання (дім), школу, друзів; (5) бажання дитини [12, п. 82].

По-третє, методологія судового аналізу щодо встановлення балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах позначена активним застосуванням доктрин «необхідності у демократичному суспільстві» (як умови правомірності обмеження реалізації конкретного права) і позитивного обов'язку держави. Так, наприклад, оцінюючи, чи не є порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) (далі – ЄКПЛ) [13] за обставин конкретної справи втручання у право на повагу до сімейного життя, суди зважують, чи таке

втручання (а) здійснено згідно із законом, (б) відповідає одній чи кільком законним цілям, що визначені п. 2 ст. 8 ЄКПЛ, (в) є необхідними у демократичному суспільстві для забезпечення цих цілей [11; 14].

Позитивний обов'язок держави не тільки «не втручатися», але й забезпечувати охорону сім'ї, дитинства, материнства і батьківства закріплено в приписах ч. 3 ст. 51 Конституції України. Цими положеннями у системному зв'язку з іншими приписами Конституції України визначається загальна рамка конституційно-правових меж втручання держави у сімейні відносини. Держава не може довільно втручатися у сімейні стосунки та у здійснення батьками своїх прав і обов'язків щодо дітей, за винятком випадків, коли таке втручання є необхідним для захисту прав та інтересів дитини. Оскільки судова практика захищає право батьків і дітей бути поряд один з одним як основоположну складову сімейного життя, застосування доктрини позитивного обов'язку держави у справах про права дітей має місце щодо встановлення позитивного обов'язку держави докладати серйозних та тривалих зусиль для сприяння возз'єднанню дітей з їх біологічними батьками. Згідно доктрини позитивного обов'язку держави її компетентні органи зобов'язані виконувати позитивний обов'язок держави по забезпеченню системи послідовних кроків у напрямку возз'єднання батьків з дитиною, щоб запобігти негативному впливу на дитину [11].

Отже, в умовах триваючого в Україні режиму воєнного стану судова практика стає мірилом як підходів до застосування принципу найкращих інтересів дитини, їх трансформації з теоретичних конструкцій у практичні, так і рівня захисту прав дитини, яка є найбільш вразливою стороною в ході будь-яких сімейних конфліктів, оскільки на її долю випадає найбільше страждань та втрат. Судовий розгляд сімейних спорів, у яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним, оскільки передбачає визначення долі дитини, а тому результат судового розгляду повинен бути спрямований на захист забезпечення найкращих інтересів дитини.

Враховуючи, що а) Україна як держава-учасниця Ради Європи та сторона ЄКПЛ ін-

тегрована у спільний правовий простір, де принцип забезпечення найкращих інтересів дитини є базовим; б) завдання держави Україна у світлі євроінтеграційних намірів – гармонізувати політику у сфері прав дитини з *acquis* ЄС; в) діти в умовах війни в Україні стають найбільш вразливою групою; г) орієнтація на європейські стандарти посилює роль судів, включаючи конституційну юстицію, у захисті дітей, орієнтир на європейські підходи захисту прав і інтересів дітей, у тому числі через їх інтерпретацію у рішеннях ЄСПЛ, є виправданим.

Показовим для розуміння сучасного змісту принципу найкращих інтересів дитини є зіставлення підходу ЄСПЛ у справах *Kyrian v. the Czech Republic* та *M.P. and Others v. Greece*, у яких Суд дійшов протилежних висновків щодо наявності порушення ст. 8 ЄКПЛ.

Так, у справі *Kyrian v. the Czech Republic* ЄСПЛ досліджував, чи не є порушенням ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та сімейного життя) відмова національних судів зобов'язати законних батьків дитини надати заявнику, який є біологічним батьком дитини, інформацію про його сина [15]. Дитина народилась у 2013 р. в результаті позашлюбних стосунків заявника з її матір'ю. До лютого 2016 р. заявник мав можливість бачитися зі своїм сином два-чотири рази на місяць, хоча дитина весь цей час проживала зі своїми законними батьками, після того як мати уклала шлюб із чоловіком, який в силу правової презумпції став законним батьком дитини. У 2020 р. законні батьки дитини звернулись до суду Чеської Республіки із проханням заборонити біологічному батьку контакти з дитиною через конфліктність відносин між ними та біологічним батьком дитини.

У справі, яку розглядав ЄСПЛ, право біологічного батька на отримання інформації про свою дитину було відмежовано від його права на контакт з дитиною. За законодавством Чеської Республіки право на інформацію про дитину визнається самостійним правом, незалежно від факту встановлення особистого контакту з дитиною, що, своєю чергою, відповідає вимозі індивідуального підходу згідно зі ст. 8 ЄКПЛ. Прикметно, що у цій справі заявник перед зверненням

до ЄСПЛ подав конституційну скаргу до Конституційного Суду Чехії. Останню було відхилено як очевидно необґрунтовану на тій підставі, що висновок судів про те, що контакти дитини із заявником не відповідають її найкращим інтересам, доки відносини між заявником та її законними батьками залишаються конфліктними, було визнано ретельно обґрунтованим. Конституційний Суд Чехії виклав застереження, що якщо ситуація покращиться, рішення про відмову у встановленні режиму побачення з дитиною може бути переглянуто з подальшим відновленням спілкування.

З позицій забезпечення найкращого інтересу дитини ЄСПЛ не виявив порушень ст. 8 ЄКПЛ у рішеннях національних судів Чеської Республіки про відмову заявникові у праві на контакти з дитиною, враховуючи нестабільний психологічний стан дитини, її труднощі в розумінні напруженої сімейної ситуації, її постійне небажання бачитися із заявником, а також складні відносини між заявником і законними батьками дитини. На думку ЄСПЛ, не було нічого, що б вказувало на необґрунтованість висновків національних судів, оскільки суди навели достатнє обґрунтування щодо відмови у встановленні режиму контактів. Судовий процес був справедливим і забезпечував належну повагу до прав, захищених ст. 8 ЄКПЛ. Держава виконала свої позитивні зобов'язання та забезпечила справедливий баланс між інтересами всіх учасників провадження.

Зауважимо, що у цій справі було висловлено окрему розбіжну думку суддею Георгіосом Сергідесом (Georgios Serghides), який не погодився з рішенням ЄСПЛ, зокрема в частині тлумачення змісту позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав, визначених ст. 8 ЄКПЛ [16]. На його думку, хоча національні суди визнали, що вплив законних батьків шкодить стосункам дитини з її біологічним батьком, і винесли законним батькам попередження щодо їхньої відмови співпрацювати, зобов'язавши їх поважати біологічне батьківство заявника, проте конкретних заходів для припинення такого втручання вжито не було. Згідно позиції судді Г. Сергідеса, у контексті ст. 8 ЄКПЛ обов'язок держави оцінюється не

лише за самою спробою, а й за послідовними та ефективними діями, здатними надати зв'язку між батьками та дитиною реальну можливість вижити.

Розглядаючи питання, чи надання заявнику інформації про його дитину відповідатиме її найкращим інтересам, ЄСПЛ встановив, що чеські суди надали значення тому, що законні батьки були проти надання будь-яких відомостей стосовно дитини заявнику, поведінка якого, на їхню думку, межувала зі стеженням, а також постійному негативному ставленню дитини до заявника та відсутності будь-яких позитивних зв'язків з ним. У конкретних обставинах справи право на контакти та право на інформацію були тісно пов'язані між собою, тому національні суди могли обґрунтовано спиратися на ті самі факти при ухваленні рішень щодо них. З рішень національних судів Чеської Республіки було очевидно, що вони послідовно враховували необхідність збереження психологічного стану дитини та емоційної безпеки, яку забезпечували її законні батьки. Хоча право на інформацію про дитину має фундаментальне значення для батьків, які не мають фізичного або безпосереднього контакту зі своєю дитиною, можуть бути ситуації, в яких відмова у цьому праві краще відповідає якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Згідно позиції ЄСПЛ, у цій справі мала місце саме така ситуація. Висновку ЄСПЛ про те, що національні органи навели достатні підстави для відмови зобов'язати законних батьків дитини надавати заявнику інформацію про дитину, і що процес прийняття рішення забезпечив заявнику необхідний захист його інтересів, гарантованих ст. 8 ЄКПЛ, сприяв додатково факт отримання нещодавно заявником доступу до відомостей про дитину через посередництво матері. В підсумку, Суд встановив відсутність порушення ст. 8 ЄКПЛ.

Справа *M. P. AND OTHERS v. Greece* стосувалася матері та її двох малолітніх дітей, які оскаржували рішення грецьких судів про примусове повернення дітей до батька, який знаходився у США, в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року [17].

Подружжя, яке мало подвійне громадянство (Греції та США), проживало у США, де у 2016 і 2018 роках у них народилися діти. Через періодичні сімейні конфлікти у 2020 р. мати за згодою чоловіка виїхала з дітьми до Греції. Первісно передбачалося повернення матері та дітей до США, проте через пандемію COVID-19 мати вирішила залишитися на Родосі, де діти почали відвідувати школу, а сама заявниця – працювати.

Під час розгляду ініційованого батьком позову про повернення дітей суд першої інстанції Родосу врахував те, що діти інтегровані у нове середовище і у батька відсутні можливості забезпечити належний догляд за дітьми, та визнав, що повернення дітей до США становитиме серйозний ризик того, що повернення поставить дітей під загрозу заподіяння психологічної шкоди.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та постановив повернути дітей до батька у США. Суд касаційної інстанції залишив це рішення без змін, і діти були повернуті до батька, а мати залишилася проживати на острові Родос.

ЄСПЛ зауважив, що головне питання полягало в тому, чи був процес ухвалення рішення спрямований на забезпечення найкращих інтересів дітей і, зокрема, чи було виключено існування «серйозного ризику» для них у розумінні підпункту (b) ст. 13 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року [18]. ЄСПЛ дійшов висновку про порушення ст. 8 ЄКПЛ, встановивши, що національні суди: (1) не забезпечили участь дітей у процесі, (2) не оцінили належним чином доцільність заслуховування їх позицій, (3) не надали переконливого обґрунтування прийнятого рішення. Суд акцентував, що формальне застосування норм, зокрема Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, не може замінити реального аналізу найкращих інтересів дитини, який повинен включати процесуальні гарантії та оцінку обставин конкретної справи.

Враховуючи практику за ст. 8 ЄКПЛ у справах про повернення дітей в порядку вищезгаданої Конвенції 1980 року, ЄСПЛ зазначив про відсутність на сьогодні чіткого

позитивного зобов'язання для національних судів розглядати з власної ініціативи доцільність заслуховування дітей у рамках провадження, що стосується їхніх прав. Однак, з огляду на відповідні міжнародні інструменти, зокрема нещодавню Рекомендацію СМ/Res (2025)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам, між державами-учасниками досягнуто консенсусу щодо обов'язку надавати дитині реальну та ефективну можливість висловити свою думку, безпосередньо або іншим чином, і допомагати їй у цьому за допомогою різних механізмів та процедур, адаптованих до потреб дітей [19].

Суд вирішив, що настав час підтвердити, що національні органи влади зобов'язані розглянути доцільність заслуховування дитини, безпосередньо або іншим чином, щоб, у разі необхідності вирішити справу всупереч думці дитини, якщо суд дійде висновку, що це відповідає її найкращим інтересам.

ЄСПЛ виснував, що з урахуванням конкретних обставин справи (суперечливі рішення національних судів і радикальна зміна житлових умов дітей), національні суди, керуючись обов'язком діяти в найкращих інтересах дітей, повинні були докласти зусиль для оцінки доцільності їх заслуховування – незалежно від того, чи було подано пряме клопотання про це з боку заявників.

У цій справі національні суди не використали всіх наявних у їхньому розпорядженні засобів для виключення будь-якого «серйозного ризику» в розумінні підпункту (b) ст. 13 Гаазької конвенції. Таким чином, процес ухвалення рішення не відповідав процесуальним вимогам ст. 8 ЄКПЛ, а примусове повернення дітей не могло вважатися необхідним у демократичному суспільстві.

Порівняльний аналіз справ *Kyrian v. the Czech Republic* і *M.P. and Others v. Greece* дозволяє виснувати, що для ЄСПЛ визначальним є не сам результат розгляду справи, а якість судового процесу, в межах якого цей результат досягнуто. У той час, як у справі *Kyrian v. the Czech Republic* Суд визнав, що національні органи фактично застосували структурований підхід до визначення найкращих інтересів дитини, у справі *M.P. and Others v. Greece* він констатував відсутність такого під-

ходу, встановивши порушення ст. 8 ЄКПЛ через констатацію процесуальних недоліків і формалізму в практиці національних судів Греції, що і стало підставою для звернення до ЄСПЛ.

Висновки

Нормативне закріплення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні має багаторівневий характер і відповідає міжнародним стандартам. Водночас у контексті євроінтеграції ключовим викликом є не стільки формальне закріплення цього принципу, скільки його ефективна імплементація у практику конституційного та загального судочинства. Сучасна практика ЄСПЛ підтверджує, що принцип забезпечення найкращих інтересів дитини набуває дедалі більшої структурованості та процесуальної визначеності, що має безпосереднє значення для трансформації українського правозастосування в умовах війни. Суд (ЄСПЛ) наголошує на необхідності «*in-depth examination*» конкретних обставин справи, балансу інтересів сторін та належного мотивування рішень, а також підкреслює значення процесуальних гарантій, у тому числі права дитини бути заслуханою. У сучасній практиці ЄСПЛ принцип найкращих інтересів дитини функціонує як процесуальний стандарт, і саме рівень його дотримання визначає, чи буде встановлено порушення ст. 8 ЄКПЛ.

Як національна судова практика, так і практика ЄСПЛ підтверджують еволюцію принципу найкращих інтересів дитини від загального принципу до структурованого юридичного тесту, який передбачає послідовну оцінку визначених критеріїв та обов'язкову мотивовану аргументацію судового рішення. В умовах триваючого в Україні режиму воєнного стану національна судова практика стає мірилом трансформації доктрини найкращого інтересу дитини з теоретичної конструкції у практичну площину.

Основні відмінності між українським та європейським підходами до застосування доктрини кращих інтересів дитини особливо чітко проявляються в умовах збройного конфлікту, коли ця доктрина піддається

максимальному навантаженню як інструмент захисту прав дитини. Національні суди України в мовах триваючої агресії російської федерації на території України фактично формують сучасну практику забезпечення кращих інтересів дітей, яка, з одного боку, є контекстуально чутливою до необхідності враховувати специфічні обставини воєнних реалій (внутрішнє переміщення дітей, розлучення сімей, перебування дітей на тимчасово окупованих територіях, депортацію/ризика депортації), а, з іншої сторони, відкриває можливості для інноваційних підходів по створенню національної моделі застосування доктрини забезпечення кращих інтересів дитини в умовах війни, яка може в подальшому вплинути на розвиток європейських стандартів.

Література

1. Див. напр.: Науково-практичний круглий стіл “Право на дитинство: виклики сьогодення та перспективи захисту в Україні”. Київ : ННІП Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 18 листопада 2025. Сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: knu.ua/news/13833; Захист прав дитини в умовах військової агресії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27 червня 2025. Одеса : ОДУВС. 190 с.
2. Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності : монографія / за заг. ред. Р.О. Стефанчука та Н.С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 1060 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 року, набула чинності для України 27 вересня 1991 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4331>
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002, № 2947-III. Офіційний сайт Верхо-

вної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n41>

6. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001, № 2402-III. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

7. Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024, № 1201-р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

8. Рішення Конституційного Суду України від 01 червня 2016 № 2-рп/2016. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/1858>

9. Рішення Конституційного Суду України від 29 жовтня 2024 № 1-р/2024. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/1-r2024>

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 № 5-р/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-r2018>

11. Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. Єдиний державний Реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>

12. Постанова Верховного Суду від 28 січня 2026 року у справі 761/28549/23. Єдиний державний Реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133719500>

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

14. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 181/449/22. Єдиний державний Реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119618535>

15. European Court of Human Rights. Kyrian v. the Czech Republic, Application No. 15956/23, 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245701>

16. European Court of Human Rights. Dissenting Opinion of Judge Serghides. Kyrian v. the Czech Republic, Application No. 15956/23, 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245701>

17. European Court of Human Rights. M. P. AND OTHERS v. Greece, Application No. 2068/24, 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-244865>

18. Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction (concluded 25 October 1980). URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24>

19. Council of Europe. (2025). Recommendation CM/Rec(2025)4 of the Committee of Ministers to member States. Retrieved from: <https://www.coe.int/>

Cherniak I.

ENSURING THE BEST INTERESTS OF THE CHILD: THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL DIMENSION BASED ON THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The constitutional and legal foundations for ensuring the best interests of the child in Ukraine in the context of contemporary challenges and trends are examined. Particular attention is paid to the interpretation and application of the principle of the best interests of the child within the national legal system of Ukraine.

An analysis of national case law has revealed specific features in the approaches to ensuring the best interests of the child. Firstly, the multifaceted nature of the concept of the “best interests of the child” is noted, as it operates as the right, the principle, and the procedural rule. Secondly, there is a tendency to resolve disputes involving a child through the application of a methodology of judicial analysis, whereby the legitimate aim – namely, ensuring the best interests of the child – requires the court to identify relevant considerations (criteria), to assess each of them individually, to balance them, and to provide reasons as to why a particular decision corresponds to the child’s best interests. Thirdly, the protection of the child’s interests is achieved through the application of the doctrines of “necessity in a democratic society” (as a condition for the lawfulness of restrictions on the exercise of a specific right) and the State’s positive obligations.

The approaches of the EU Member States are illustrated by the reference to the cases of *Kyrian v. the Czech Republic* and *M.P. and Others v. Greece*, decided by the European Court of Human Rights in 2025. Based on their analysis, the specific features of the national legislation of such EU Member States as the Czech Republic and Greece, as well as the practice of its implementation with regard to the substantive and procedural dimensions of the principle of the best interests of the child, are highlighted. In the case of *Kyrian v. the Czech Republic*, the Court found that the national authorities had applied a structured approach to determining the best interests of the child, whereas in *M.P. and Others v. Greece* it, on the contrary, identified the absence of

such an approach and, accordingly, a violation of Article 8 of the European Convention on Human Rights due to procedural shortcomings and formalism in the practice of the Greek courts.

The author concludes that aligning Ukrainian legal practice with European human rights standards is essential for strengthening the protection of children's rights, particularly under conditions of war, and for ensuring the effective realization the principle of the best interests of the child.

Keywords: best interests of the child, children's rights, constitutional adjudication, constitutional law, Ukraine, European Court of Human Rights, child protection, human rights protection.

